

Adatok betléri kastély történetéhez*

Eva Benková

Az Andrásyak idejében a felső-gömöri Betlér falu (*possessio Bethlér/Betlér*) a krasznahorkai uradalom részét képezte. Az uradalmat 1582-ben Andrassy Péter krasznahorkai várkapitány kapta meg ideiglenes használatba. A következő fél évszázadban a krasznahorkai uradalomra vonatkozó és az Andrásyoknak szóló zálogszerződéseket követően III. Ferdinánd magyar király (1625–1657) 1642 decemberében a krasznahorkai birtokokat II. Andrassy Mátyásnak adományozta örökjogon.¹ II. Mátyás jelentős anyagi kötelezettségei miatt Betlér, hasonlóképpen más gömöri településekhez, több alkalommal zálogba került, melyből felesége, Monoki Anna váltotta ki. Végrendeletében 1651-ben Betlért fiainak, I. Miklósnak és II. Jánosnak hagyományozta, egy itteni település pedig I. Györgynek jutott.² Testvérei halála után az Andrassy javak egyetlen tulajdonosa I. Miklós lett.

Amikor 1695. július 1-jén a család tulajdonának első felosztására került sor I. Miklós öt fia, II. Péter, I. István, II. György, I. Pál és III. Mátyás közt, ebbe Betlér nem volt belevonva.³ A néhány éve publikált vélemény, miszerint Betlért 1695-ben az esztergomi érsekség vette birtokba, nem elfogadható.⁴ Az idézett szerző forrásanyagát valószínűleg az ez év március 3-án kiadott összeírás⁵ képezte, mely számunkra is ismeretes, de véleményünk szerint az egyáltalán nem igazolja Betlér elfoglalását. A Kiss Pál (*Kyss*) készítette összeírás ugyanis az érsek azon Gömör megyei ingó- és ingatlan javait összegzi, melyeket elvettek az

* Az értekezés alapjául három, 1746-ból és 1768-ból származó összeírás szolgál, melyek a Magyar Nemzeti Levéltár Urbaria et conscriptiones adatbázisban találhatóak. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Budapest (tovább *MNL OL*), E szekció Magyar Kamara Archivuma (tovább *MKA*), Urbaria et conscriptiones (tovább *U et C*), fasciculus (tovább fasc.) 106, 39. szám (tovább sz.), 1-18 o.; fasc. 111, 47 sz., 4-22, 145-149 o. Az említett forrásokat (A kastély és tartozékainak 1746. május 25-i értékelése 16 831 rajnai arany és öt dénár értékben, A kastély és tartozékainak 1768. évi értékelése 9 434 rajnai arany és 45 dénár értékben, valamint Kiválasztott részletek a krasznahorkai és csetneki uradalom 1768. április 28-i összeírásából és értékeléséből). a szerző a jelen tanulmány első kiadásában már közzétette. BENKOVÁ, Eva. Castellum Andrásiovcov v Betliari v 18. storočí. In PODOLAN, Peter – BENKOVÁ, Eva (ed.). *Priezory do dejín*. Historia nova 11. [online] Bratislava : Stimul, 2016, s. 116-133. <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino11.pdf>

¹ Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, fond Archív rodu Andrassy z Krásnej Hôrky, I. oddiel, fasc. 8, 174. sz.

² BARTOŠ, Martin. *Andrásiovcí zo Szentkirályu. Dejiny a genealógia rodu do r. 1733*. (Diplomová práca). Bratislava : Katedra archivnictva a pomocných vied historických, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2004, 55-60 o.

³ Erről 1768-ban azt állították, hogy Betlér 1695-ben úgymond idegen kézen volt. ...*in divisione quidem non expressae, velut eotum pro manibus alienis existentis, vigore tanem donationis ad dominium Krasznahorka pertinentis*. *MNL OL, MKA, U et C*, fasc. 142, 38 sz., 1-6 o.; BARTOŠ, ref. 4, 64. o.

⁴ LÖRINČIKOVÁ, Silvia. Premeny obce vo svetle archivnych dokumentov. Prínos Andrassyovcov pre Betlia a jeho okolie. In *Betliarske noviny, Betlerskie noviny* 16, 2010, 9. évf., december, 8. o.

⁵ *MNL OL, MKA, U et C*, fasc. 151, 9 sz., 1-3 o.

egyházról a kincstár javára.⁶ Betlér esetében (hasonlóképpen, mint Berzete (Brzotín), Martonháza (Ochtiná), Restér (Roštár), Gecelfalva (Kocel'ovce), Vlachovo, Gočovo és Nižná Slaná falvaknál, ill. Pelsóc (Plešivec), Csetnek (Štítňik) és Dobsina (Dobšiná) városoknál) konkrétan az esztergomi érsek megbízottja által szedett terménybeli tized bekebelezéséről volt szó, melyek fejében a múltban 160 aranyforintot fizettek-ún. pactataeként.⁷

Betlért 1696-ban III. Mátyás szerezte meg, aki I. Andrásy Miklós második házasságából született.⁸ Betlér következő tulajdonosa III. Mátyás testvére, I. Pál volt. A Rákóczi-féle szabadságharcban végzett tevékenységéért I. Pál Betlér birtokát az államkincstár javára konfiskálták. Erről *Pabsta/Pobszta* Józsefnek, Gömör megye jogi képviselőjének (fiskusának) és a Kamara szomolnoki hivatalnokának 1711. március 16-án kelt összeírásából szerzünk tudomást, melyben az is szerepel, hogy Betlérben még befejezetlen kastély (*castellum*) található. Az 1711. évi összeírásban ezt olvashatjuk: *Hic datur castellum nec dum imerfectionem factum...*⁹ Betlér tulajdonosa 1713-ban, I. Pál halála után végrendelete értelmében felesége, Balassi Krisztina lett, aki átengedte Betlért lánytestvérének, I. Andrásy József (aki Pál testvérének, I. Istvánnak volt a fia) feleségének, Erzsébetnek.¹⁰

Közvetett bizonyítékok alapján (Krasznahorka várának I. István általi átépítése, valamint az ő állítólagos Betlérbe költözése felesége, Serédi Zsófia halála után) elfogadott, hogy a betléri kastélyt József apja, Andrásy István építette/alakította át.¹¹ Ezen oknál fogva úgy gondoljuk, hogy a betléri birtokviszonyok és az Andrásyok nemesi székhelyét érintő jogai a 18. század első felében további levéltári kutatást és újraértelmezést igényelnek. Ugyanis az 1768. március 30-án kelt összeírásból (*connotatio bonorum*), melyben I. István unokája, I. Károly szerepel mint az ő egyetlen örököse, kivehető, hogy Betlér eredetileg I.

⁶ *Consignatio seu confiscatio bonorum tam mobilium, quam immobilium archiepiscopatum in comitatu Gömöriensi existentium anno 1695 die 3. marty pro parte fisci regy occupatorum.*

⁷ *Item possessiones Berzete, Oktina, Restér, Geczeloč, Oláhpatoka, Gócs, Alsó Sajó, Betlér, cum opidis Pelsóc, Csetnek, et Dobsina, dant decimas, pro quibus nominae pactatae praedicantes singulorum locorum simulsumptim, olim solverunt circiter ungaricales florenos 160 modo vero pactatas non solvunt, et decimas in natura colligit provisor archiepiscopalis.*

⁸ ANDRÁŠI, Ladislav a kol. *Štátny archív v Košiciach. Sprievodca po archívnych fondoch*. 2. Bratislava : Slovenská archívna správa, 1965, Edícia sprievodcov po štátnych archívoch na Slovensku, zväzok 4 (4. kötet), 16. o.

⁹ Az Andrásy család Krasznahorkára való érkezésétől 1711-ig *castrum/castellum/fortalicium* vagy bármilyen más módon megnevezett megerősített uradalmi székhely Betlérben az általunk ismeret forrásokban nem szerepel. Az általunk tanulmányozott forrásanyagban az Andrásyok betléri ingatlana mint *castellum* vagy *residentia* szerepel. *MNL OL, MKA, U et C*, fasc. 6, 80. sz., 23. o.

¹⁰ BARTOŠ. ref. 3, 69. o.

¹¹ POLLA, Belo – VINDIŠ, Imrich. *Východoslovenské hrady a kaštiele*. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1966, 57. o.; ORŠULOVÁ, Jana. Heraldická výzdoba okien kaštiela v Betliari. In *Zborník Slovenského národného múzea, História*, 1996, 36. évf., 24., 26. o.

Istvánt illette.¹² Azonban amíg a kastély I. István általi átépítését nem tudjuk hiteles forrásokkal igazolni, az ingatlan tényleges állapotát és a birtokviszonyait a 18. századra vonatkozóan legjobban az 1746. évi összeírás alapján tudjuk jellemezni. Az összeírásban szereplő némely tétel megfogalmazása és az építőanyagok mennyisége jelzi, hogy elkészítésének idejében, vagyis 1746 májusában a munkálatok még folytak. Ezért azt feltételezzük, hogy a kastély átépítése a 18. század első felében I. Andrassy József alatt már majdnem befejeződött, amennyiben nem maga József kezdeményezte.

A betléri kastély magját gótikus vár képezi, melyet a Bebek család építette feltehetően a 15. század felében (Zdeněk Gardavský szerint 1441–1451 között),¹³ és ehhez később Gardavský interpretációja szerint hozzáépítették a három sarokbástyát is. Az utólagos, a 16. századi reneszánsz átépítés során az épület az északi szárnyal bővült.¹⁴ A 18. század végéig és legfőképp a 19. században, amikor a kastély sarkalatos építészeti módosításon esett át (beleértve az elrendezést érintő beavatkozásokat), az Andrassyak előző építészeti tevékenysége inkább renovációs jellegű volt és főképp a belteret érintette.

Amikor I. Andrassy József halála után fiainak gyámságát testvére, I. Andrassy Ferenc vállalta,¹⁵ Gömör megye közgyűlésének parancsára 1746. május 20-án Betlérbe küldetett Mihály *Godefridus de Bikser/Godefrieds de Bickserh* (lehet a mai Vyšné Valice község része) szolgabíró és *Mumhart* János Gothard esküdt azzal a feladattal, hogy megtekintsék és felbecsüljék az itteni kastélyt (*castellum seu residentiam*), amelyet nagyon elegánsnak és jó állapotban lévőnek (*satis elegantem et in bono statu existentem habitam*) tartották. A rezidencia a falu felső végében állt, északon Szepes irányába szituálva. A dokumentumban I. Ferenc mint I. Károly és II. József gyámja szerepel.

A konszkriptorok 1746 májusában megjegyezték, hogy a kastély, valamint a hozzá tartozó épületek megtekintésekor segítségükre voltak a következő mesteremberek – Rusnák Tamás (*Rusznák*) és *Spernik* Bálint kőművesek, *Csaszar* János, *Holoko* János és *Taskovszky* Mihály ácsok, *Fekete* András és *Miller* Mátyás asztalosok, *Paulik* János és *Csangar* Péter lakatosok, *Penger* György és *Szmetana* Mihály kovácsok, *Sinczel* Ferdinánd üveges és *Magda* István és *Valentini* János fazekasok.¹⁶

¹² *MNL OL, MKA, U et C*, fasc. 142, 38. sz., 1-6. o.

¹³ Kutatásunk következő szakaszában részletesen foglalkozunk Zdeněk Gardavský kutatásának eredményeivel. Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, Bratislava, T 2475/A – C; T 2475/I, II, III, IV, V/a – b, VI/a, b, c, VII.

¹⁴ GYÖRGY, Tibor – KUSÁK, Dalibor. *Krásna Hôrka a Betliar*. Martin : Osveta, 1985, 50-52. o.; TIHÁNYIOVÁ, Monika. *Betliar v 14. – 16. storočí*. In ŠOMŠÁK, Ján a kol. *Betliar. Monografia*. Betliar : Obecný úrad Betliar, 2014, 29. o.

¹⁵ LÖRINČIKOVÁ, Silvia. *Zemepanské rody a kaštieľ*. In ŠOMŠÁK, ref. 16, 59. o.

¹⁶ *MNL OL, MKA, U et C*, fasc. 106, 39. sz., 1. o.

További információkat a kastélyról I. Andrassy Károly 1768. április 28-án Kassán kelt krasznahorkai és csetneki uradalmának összeírásából és becsüjéből kapunk. Az urbárium latin nyelvű tételeihez hozzacsatoltak egy német nyelvű lajstromot is a kastély értékelésével és tartozékaival, melyet a összeírókknak feltehetően a szomolnoki *Reicewski* Antal és a rozsnyói *Nahmer* Sebestyén kőművesmesterek, a szomolnoki *Keller* József ács, a rozsnyói *Barayxa* Márton és *Belicky* György, mindketten ácsmesterek, *Gärtner* János asztalosmester, *Jungvürth* György lakatosmester, *Schintzl* Ferdinánd üvegesmester és *Vandrak* András fazekasmester készítették el.¹⁷

Az 1746. és 1768. évi összeírásokból aránylag alapos elképzelésünk lehet arról, hogyan nézhetek ki a betléri kastély és a közvetlen közelében, illetve Betlér intravilánjában lévő uradalmi ingatlanok a 18. század felében.¹⁸ A betléri kastély mai formáját (háromszintes épülettömb) a 19. század végi, I. Andrassy Emanuel által koordinált átépítés során kapta, azonban az általunk vizsgált időszakban a kastély összterületét nemcsak maga a kétszintes, kétszárnyú, kétablakos központi boltíves, bejárati átriummal/fogadóhellyel rendelkező Andrassy rezidencia, hanem további gazdasági épületek is alkották. A kastély külső falai és a melléképületek falai határolták az uradalmi birtokot és a védetlen területen, a birtokhatár mentén felhúzott várfallal együtt fortifikációs célokat szolgáltak. A körgyűrű az alapokkal együtt öt öl magasságba nyúlt. A kastélyba déli irányból lehetett belépni. Ezt a főbejáratot építészetileg tökéletesíti a címeres alakzatokkal dekorált kőkapuzat. A kétszárnyú kapu fája vörös festékkel volt impregnálva. A védett objektumba még egy művészileg díszített mellékbejárat is vezetett, mely az északnyugati várfal részét képezte. Ez a másik kapu tolóretesszel volt ellátva.

Az 1768. évi összeírásból még a kastély méretei is ismeretesek. Az öt öl (9,5 m)¹⁹ hosszú és három öl (5,7 m) széles átriumot/előszobát jobb oldalt (a mai kastély homlokzatával szemközt állva) két 3,5 öl (6,65 m) széles és az elülső esetében öt öl (9,5 m), a hátsó esetében 2,5 öl (4,75 m) hosszú helység alkotta épületszárny határolta, bal oldalt az épületszárny, mely 3,5 öl (6,65 m) széles és 7,5 öl (14,25 m) hosszú volt, két azonos helységre volt osztva. A boltíves hosszúkás előszoba/átrium mögött nyitott tér volt – ez 3 (5,7 m) széles és 2,5 öl (4,75 m) hosszú díszudvar volt. A négy külső megerősített sarokban, tehát a kastély bástyáiban kis négyzet alaprajzú helységek voltak. Az északi, ill. északnyugati

¹⁷ *MNL OL, MKA, U et C*, fasc. 106, 47. sz., 149. o.

¹⁸ Az 1768-as összeírás és értékelés részletesen említi az Andrassy-alódiium további tartozékait is Betlér külterületén (malmok, hámor stb.). Ehhez lásd még az Andrassy-uradalom 1775. február 12-én kelt összeírását/értékelését (*Aestimatio bonorum dominy Krasznahorka et alterius Csetnek*). *MNL OL, MKA, U et C*, fasc. 189, 5. sz., 1-5. o.

¹⁹ 1 öl kb. 1,9 m volt.

bástya a büntetett jobbágyok fogdája volt. Az alsó átriumból lépcső vezetett az első emeletre, ahonnan fa lépcső vezetett a padlástérbe, onnan pedig fa lecekből készült lépcsőn lehetett feljutni a hozzáépített, festett fapadlózatú nyári teraszra, mely torony alakú volt, nyolc ablakkal a fal mentén (minden pár ablak egy-egy égtáj felé irányult), így nappali fény is jutott a helységben. Ez és egy másik tétel is jelzi az 1768. évi német nyelvű összeírásban, hogy a kastély (optikailag) összesen öt kupolával/kúppal végződő, nemezzel fedett toronnyal bírt. Az épület 1768-as állapotával kapcsolatban fontos megjegyezni, hogy falai az északi oldalon a földszinten és az emeleten is meg voltak repedezve, és a tetővel együtt korosságukból kifolyólag rekonstrukcióra szorultak. Az 1768. évi összeírásban egyébként is számos megjegyzés szerepel a rezidencia beltéri felszerelésének rossz állapotáról, főképp az ajtókról.

Északnyugaton a kastély fedett, átjárható és boltíves földszintes melléképülettel (lugassal vagy nyitott folyosóval) csatlakozott a belső udvarhoz, ahol gazdasági épületek álltak. Ez a rész, a négy torony és a kastély maradék tetője fa zsindellyel volt befedve, mely vörösfenyőből készült. A régebbi, 1746-os összeírás szerint az Andrássyknak a betléri rezidenciában kétablakos kápolnájuk és még titkos, három ajtóval felszerelt helységük is volt. A konszkriptorok 1768-ban két toalettet – latrinát is feljegyeztek. A rezidencia lakóhelységeinek padlóit égetett téglából és vörösfenyő vagy tölgy deszkákból készülték. A szobákban cserépkályhák voltak, melyeket kizárólag mint fazekasok munkáját tartották számon. Az 1768-as összeírás szerint az egyik kályha vasból készült. A földszinti helységek boltívesek voltak. Az emeleten az egyetlen boltíves helységen kívül (ünnepi reprezentatív terem, mely berendezésének része volt a tálalószelekrény) a maradék háromban fastukkós mennyezet volt. A kastély ablakai fakeretesek és üvegezettek voltak, ablakszárnyak egészítették ki ezeket.

A rezidenciához csatlakozott az (észak)keleti épületszárny a személyzetnek kialakított szobával (mérete 3 x 3,25 ö, 5,7 m x 6,18 m), pékséggel (2,5 x 3,25 ö, 4,75 m x 6,18 m), konyhával (3 x 3,25 ö) és még egy helységgel (3 x 3,25 ö), miközben az összes boltíves volt, égetett téglapadlóval. Feltételezhető, hogy ez az épületrész emeletes volt. A konyhában a kemencén kívül a személyzet használt egy sütőszerű kályhát vas főzőlappal is. A pékségben a szokványos almárium mellett rendelkezésre állt egy beépített szekrény is. Az udvaron ezen épületszárny és a kastély közt helyezkedett el a tyúkól. Szemközt egy 3,5 ö (6,65 m) széles és összesen 11,5 ö (21,85 m) hosszú kőfalú, egységes zsindelytetővel fedett építmény állt, amely a kocsiszíneknek (négy szekér számára), a kocsis szobájának és 18 lovas istálónak biztosított helyet. Az épület 1768-ban repedezett volt és javítást igényelt. Ezek az adatok egy

korábbi forrásból származnak, de 1746-ban és az 1768-as német összeírásban még kamrák, ill. kamra is szerepel. Az erődített területen belül volt még két gyümölcsös, az egyik birsalmával kiültetett, a másik mogyoróbokros. A 60-as évek végén az Andrásyaknak ezekből nem volt hasznuk, így kultivációjuknak nem szenteltek figyelmet.

Az összeírásból információhoz jutunk az ajtókról, ablakkeretekről, ablakszárnyakról és az ablakok üvegezéséről, a lépcsőházak és lugasok korlátjairól, kéményekről (tudjuk például, hogy 1746-ban az Andrásyak felhúztak egy részletesen nem ismert olasz kéményt), rácsokról, az ablakok és az ajtók vasalatelemeiről is.

A kastély területének védelmét az 1768. évi adatok szerint falazott, vízzel töltött árok/akvadukt (*ductus aquae superteraneus in conservationem resididentialis aedificy muro solidatus*) szolgálta.²⁰ Ezen komplexum közelében volt egy 14 öl (26,6 m) hosszú és 9 öl (13,5 m) széles, palánkkal/lecezett kerítéssel körülvett, teknősbékák tartását szolgáló halastó. A patakon átkelve, mely a kastély mellett mesterségesen kialakított falazott mederbe (az említett akvaduktban) folyt és a halastóba torkollott, a kőpincéhez lehetett jutni, ahol 1768-ban körülbelül 100 üres hordó volt elraktározva. Ez a pince két öl (3,8 m) mély, 10 öl (19 m) hosszú és 5 öl (9,5 m) széles volt és zsindelettel fedte. Valamivel fejtebb és jobbra volt található a jégverem, melyet a földbe süllyesztettek, boltíves és zsindelettel fedett teteje volt. Kívülről körfal védte. Az uradalomhoz ezeken kívül még hat pozsonyi mérő területű káposztafölddel is tartozott. Ez a káposztás venyige/vesszőkerítéssel volt elkerítve, de ez már jelentősen megrongálódott. A kastélytól északi irányba faépület állt, melyben átrium/pitvar és az udvar mindkét oldalán szobák voltak. Az egyikben az uradalmi pénztáros, a másikban az építész/ácsmester lakott. Délre két fából épült, vályoggal bekenet és szalmatetes kamra volt. Ezek 1768-ban majdnem teljesen szétestek, és habár az átépítésükhöz beszerezték a leceket, a helyzet nem javult, de kialakítottak itt egy új, fából készült, zsindelettel körülvett kocsiszínt három szekér számára. Ugyanitt a réten épült öt, a kastélyhoz tartozó házika is. A kastély nyugati részén állt a major. A bekerített részen belül a déli oldalon zsindelettel körülvett rét volt, mely védte a 24 méhkaptárt. A közelben bozóttal körülvett rét volt. A majorhoz keleten három fából és vályoggal bevont vesszőből készült, szalmatetes istálló tartozott, amelyekben fejősteheneket és borjakat tartottak. A szolgálónak itt kamrát építettek. Ezeknek a már elavult építményeknek az összhossza 13 öl (24,7 m) volt. A major szomszédságában, észak felé faházban lakott a gazda. Az épület 12 öl (22,8 m) hosszú volt és két szobából, átriumból/pitvarból és kamrából állt. A zsindelettel körülvett rét a 60-as években javítást igényelt. Az istállóval szemben voltak

²⁰ A következő információkat az 1768-as összeírásból merítjük, esetenként kiegészítjük az 1746. évi feljegyzés alapján, miközben ezt külön kiemeljük a szövegben.

az ólak, csakugyan nem megfelelő állapotúak. A major felett bekerített, 35 öl (66,5 m) széles és csakugyan 35 öl hosszú rét volt. Ezen a területen két csűr/siló állt, mindegyik 5 x 10 öl (9,5 m x 19 m) méretű. A majortól északra állt a 31 öl (58,9 m) széles és 68 öl (129,2 m) hosszú gyümölcsöskert. A régebbi összeírásból tudjuk, hogy a patak felett az Andrássyak üdülését szolgáló filagória állt. Ezen kívül a halastó közelében említetik a *locus pyramidum* avagy *Kegl Stadt*, mely feltehetően valamilyen kúp alakú építmény lehetett.

Az Andrassy uradalom része volt Betlérben a vágóhid és a kocsmá, melyek a faluban voltak. Ezekon kívül az 1746-os összeírásban említették a sörfőzde, illetve malátaház.

A Betléri kastély és tartozékai 1768-ban javításra szorultak, amit egyértelműen tanúsít mindkét ezen évben kelt dokumentum. Ezen okoknál fogva az I. Andrassy Lipót alatti rekonstrukció a 18. század végén nemcsak a kastély, aktuális építészeti igényeinek megfelelő modernizációjára irányuló törekvés volt, hanem a szanációt az ingatlan tényleges állapota is megkövetelte, mivel ez 1768. utáni időszakban feltehetően állapota még tovább romlott.

Utószó

A betléri Andrassy-kastély építészeti fejlődésének interpretációja a 18. századi átépítés előtt Zdeněk Gardavský 20. század 70-es éveiben végzett kutatásán alapul. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának és a digitalizációnak hála a Hungarica internetes portálon keresztül elérhető három forrás az 1746-ból és 1768-ból, amelyek ezidáig a szakirodalomban nem hasznosított. Ezen forrásanyag alapján a kastély (*castellum*) kétszintes (földszint és emelet), négytornyos, nemeztetejű épület volt. Délről kettős, kőportállal díszített fakapun lehetett belépni a boltíves átriumba, melynek mérete 3 x 5 öl (5,7 m x 9,5 m) és ez a díszudvarra torkollott. Az átrium mindkét oldalán két lakóhelység volt, jobbra az elülső mérete 3,5 x 5 öl (6,65 m x 9,5 m) és a hátsó 3,5 x 2,5 öl (6,65 m x 4,75 m), bal oldalt mindkettő mérete 3,5 x 3,75 (6,65 m x 7,13 m). Az alsó átriumból lépcső vezetett az első emeleti előszobába, és innen falépcsőn lehetett a tetőtérbe lépni, ahonnan a nyolcablakos, torony alakúra kialakított nyári teraszra lehetett jutni. Az első szint helységei méretileg másolták a fölszintieket. Az egyetlen boltíves mennyezetű helység az első emeleten díszteremként szolgált. A kastély sarkaiban kisebb szobák voltak, miközben az északnyugati, ill. északi oldalit börtönként használták. Az 1746-os összeírásban kápolnát és egy titkos helységet is feljegyeztek. A kastély tetejét vörösfenyő zsindeley borította. A helységek padlóit égetett téglából, tölgy vagy vörösfenyő deszkából készülték. Három, stukkóval díszített első emeleti szobán kívül a többi mennyezete boltíves volt. Az összeírás egyebek mellett számba veszi az összes ablakot (kereteket, üvegezést és az ablakszárnyakat), ajtókat, vasalatelemeket.

A kastélyhoz nyitott, boltíves folyosó volt építve. Az északkeleti oldalról a kastélyhoz gazdasági épületek csatlakoztak, melyek a kastéllyal és két gyümölcsöskerttel (az egyik birsalmával beültetett, másik mogyoróbokros) egy komplexumot alkottak. A kialakult térség és az egyes építmények közti terület megerősített várfallal volt körbekerítve, mely az alapokkal együtt 5 öl méretű volt. A főbejáraton kívül a területre a fortifikáció északnyugati részén elhelyezett mellékbejárat is vezetett. A kastély közelében teknősbékák tartására kialakított halastó volt, falazott vízesárok, melyben patak folyt, mely az említett vízfelületet töltötte. Pihenésre a patak feletti filagória szolgált. Érdekes megjegyzés szól egy kúp alakú, közelebb nem ismeretes épületről (*locus pyramidum*, Kegl Stadt). Továbbá az összeírásokban említetik a jégverem, a pince, a káposztásföld, a major, a csűrök/silók, a méhkaptárak, a vályogfalas házikók szalmatetővel, a nagy gyümölcsös, a rét és a kastély további tartozékai, melyek Betlér faluban vagy külterületén voltak.

Felhasznált források

- Archív Pamiatkového úradu Slovenskej republiky, Bratislava, T 2475/A – C; T 2475/I, II, III, IV, V/a – b, VI/a, b, c, VII.
 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár Budapest, E szekció Magyar Kamara Archívuma, Urbaria et conscriptiones, fascikel 6, č. 80, s. 23-24; fascikel 88, číslo 119, s. 23-24; fascikel 106, číslo 39, s. 1-18; fascikel 111, číslo 47, s. 3-9, 145-149; fascikel 142, číslo 38, s. 1-7; fascikel 151, číslo 9, s. 1-3; fascikel 189, číslo 5, s. 1-5.
 Ministerstvo vnútra SR, Štátny archív v Prešove, špecializované pracovisko Spišský archív v Levoči, fond Archív rodu Andrassy z Krásnej Hôrky, I. oddiel, fasc. 8, č. 174.

Felhasznált szakirodalom

- ANDRÁŠI, Ladislav a kol. *Štátny archív v Košiciach. Sprievodca po archívnych fondoch. 2.* Bratislava : Slovenská archívna správa, Edícia sprievodcov po štátnych archívoch na Slovensku, zväzok 4, 1965, 266 s.
 BARTOŠ, Martin. *Andrášiovci zo Szentkirályu. Dejiny a genealógia rodu do r. 1733.* (Diplomová práca). Bratislava : Katedra archívniectva a pomocných vied historických, Filozofická fakulta Univerzity Komenského v Bratislave, 2004, 89 s.
 GYÖRGY, Tibor – KUSÁK, Dalibor. *Krásna Hôrka a Betliar.* Martin : Osveta, 1985, 136 s.
 LÖRINCÍKOVÁ, Silvia. Premeny obce vo svetle archívnych dokumentov. Prínos Andrassyovcov pre Betliar a jeho okolie. In *Betliarske noviny, Betlerskie noviny 16*, 2010, roč. 9, december, s. 8-9.
 LÖRINCÍKOVÁ, Silvia. Zemepanské rody a kaštieľ. In ŠOMŠÁK, Ján a kol. *Betliar. Monografia.* Betliar : Obecný úrad Betliar, 2014, s. 58-73.
 ORŠULOVÁ, Jana. Heraldická výzdoba okien kaštieľa v Betliari. In *Zborník Slovenského národného múzea, História*, 1996, roč. 36, s. 23-41.
 POLLA, Belo – VINDIŠ, Imrich. *Východoslovenské hrady a kaštiele.* Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1966, 116 s.
 TIHÁNYIOVÁ, Monika. Betliar v 14. – 16. storočí. In ŠOMŠÁK, Ján a kol. *Betliar. Monografia.* Betliar : Obecný úrad Betliar, 2014, s. 23-42.

Details of the History of Betliar Manor House

An interpretation of the construction development of Andrásy manor house before the reconstruction at the end of the 18th century had mainly been based on the research of Zdeněk Gardavský from the 1970s. In the Hungarian National Archives, however, there are to be found three inventories from 1746 and 1768. The content of this material have not been reflected adequately in the historical literature. According to these sources, the manor house had two floors (the ground floor and the first floor) and four towers. Main entrance with stone gate and wooden exterior double door was on the southern side. It led to a vaulted atrium (5,7 m by 9,5 m) and to a court of honour. On each side of the atrium, there were two rooms (on the right – first 6,65 m by 9,5 m, following 6,65 m by 4,75 m, on the left – two identical rooms 6,65 m by 7,13 m). The staircase led from the atrium to a hall on the first floor. There were four rooms (one with vaults, three more with stucco ceiling). From here, the wooden staircase continued to the loft and from there it led into the terrace (a part of the tower with eight windows). In a north-west, a prison was located. The inventory from 1746 included one chapel and a secret room, too. Shingles on the roof were from red spruce. The floor in the rooms was made either of wood (red spruce/oak tree) or burnt bricks. The inventories also contain detailed descriptions of the whole manor house's area and the allodial buildings in the village of Betliar.

Keywords: manor house (*castellum*), Betliar, Andrásy family

https://fphil.uniba.sk/historia_nova

[26 473 znakov /0,74 AH]

BENKOVÁ, Eva. Adatok betléri kastély történetéhez. In *Opus sectile*. Historia nova 15. [online] Bratislava : Stimul, 2019, s. 109-117. Dostupné na internete: <https://fphil.uniba.sk/fileadmin/fif/katedry_pracoviska/ksd/h/Hino15.pdf>